

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Датум и орган који је именовео комисију

Одлуком бр. 494/1 од 2. марта 2015. Научно–наставног већа Филолошког факултета Универзитета у Београду образована је комисија за преглед и оцену докторске дисертације коју је Наташа Иветић, мастер, предала под насловом „Личност и дело Стеве Чутурила: културно–историјски и библиолошки аспекти“.

2. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен:

1. Проф. др Гордана Стокић Симончић
Ужа научна област Библиотекарство, Историја књиге и библиотека, у звање редовног професора изабрана 21. 1. 2015. године, на Филолошком факултету у Београду.
2. Проф. др Вељко Брборић
Ужа научна област Српски језик, у звање ванредног професора изабран 24. 1. 2012, на Филолошком факултету у Београду.
3. Доцент др Бојан Ђорђевић
Ужа научна област Библиотекарство, Архивистика, у звање изабран 7. 12. 2010. године, на Филолошком факултету у Београду.
4. Проф. др Борјанка Трајковић
Ужа научна област Библиотекарство, у звање ванредног професора изабрана 9. 11. 2011, на Педагошком факултету у Сомбору, Универзитет у Новом Саду.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

1. Име, име једног родитеља, презиме: **Наташа, Јован, Иветић**

2. Датум рођења, општина, република: 8. март 1971, Кикинда, Република Србија

3. Датум одбране, место и назив магистарске тезе: 2. јуни 2009, Београд, *Особености записа Вука Врчевића у Вуковој збирци „Српске народне приповјетке“*.

4. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука:
Мастер професор књижевности и језика

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

ЛИЧНОСТ И ДЕЛО СТЕВЕ ЧУТУРИЛА: КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИ И БИБЛИОЛОШКИ АСПЕКТИ

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Навести кратак садржај са назнаком броја страна поглавља, слика, шема, графикона и сл.

Докторска дисертација мстр Наташе Иветић, укупног обима 294 странице, састоји се из основног текста рада (247 страница), сажетка на српском и енглеском језику, Извора (објављена дела Стеве Чутурила, рукописи и архивска грађа), Литературе (122 библиографске јединице), Именског регистра и Прилога (20). Садржај рада чине Увод, четири тематске целине организоване у посебна поглавља (1. Економске, политичке и културне прилике у Војној граници, Црној Гори и Србији у другој половини 19. и првој половини 20. века; 2. Животни пут Стеве Чутурила; 3. Дело Стеве Чутурила; 4. Специфичности доприноса Стеве Чутурила) и Закључак.

У Уводу докторске дисертације истиче се значај одабране теме за сагледавање културног развоја Срба у другој половини 19. и првој половини 20. века. У дугом распону од готово пет деценија, кроз деловање Стеве Чутурила (писца школских уџбеника: буквара, читанки и правописа, научних и стручних студија из методике, педагогије, психологије, етике и филозофије, преводиоца на немачки и са немачког језика, уредника и дописника више значајних новинских листова и часописа, учитеља, управитеља и школског надзорника, те ангажованог интелектуалца и активног учесника у оснивању грађанских институција цивилног друштва) може се пратити развој књиге, писмености, школства, издаваштва, публицистике и преводилаштва код Срба. Једнако тако, могу се пратити и владајући научни ставови Чутуриловог времена везани за области васпитања, етике и образовања.

У Уводу су изложене и полазне хипотезе за истраживање: Стево Чутурило нема заслужено место у историји српске културе, а његово дело није свеобухватно истражено и представљено научној јавности; постоји довољно грађе, до сада неистражене и непознате, која омогућава превредновање досадашњих сазнања и давање одговарајућег значаја његовом делу; делатност знаменитих појединаца гради историју културе једног народа, а биографија Стеве Чутурила је репрезентативан и карактеристичан пример таквог доприноса културној историји и утицају на српско друштво. Сматрајући да је Чутурило своју мисију са успехом остваривао на просторима Војне границе, Црне Горе и Србије, и то у историјски бурном и значајном периоду омеђеном с једне стране пуним замахом развоја јавног институционалног и културног живота, а с друге стране претњом новог рата светских размера који ће донети прерасподелу свих вредности и сегмената јавног живота, ауторка сматра да је он рушио географске и временске, а успостављао културолошке границе.

Прво поглавље дисертације, *Економске, политичке и културне прилике у Војној граници, Црној Гори и Србији у другој половини 19. и првој половини 20. века*, доноси кратку анализу стања у три средине српског говорног подручја. Посматрани су формирање школа и школског система, библиотека и музеја, оснивање штампарија и покретање часописа и новина, књижна продукција, развој публицистике, место и

значај књиге у култури и образовању, те установљавање грађанских удружења са културном мисијом. Поређењем три средине увиђа се да је Србија била најразвијенија и да је матица земља, у професионалном смислу, морала бити природни циљ Стеве Чутурила.

Животни пут Стеве Чутурила, као друго поглавље дисертације, обухвата његово школовање за учитељски позив, учитељевање у Војној граници и Херцег Новом, боравак у Црној Гори где је Чутурило био Главни школски надзорник, те делатност у Србији, где је службовао као наставник и надзорник школа, а потом пензионисан и провео старост.

Развој младог Чутурила поклопио се са ширењем образовног система у Војној граници. Уредно прошавши целокупан систем школовања, завршивши и највиши степен у поретку војнограничарских немачких школа, Чутурило је, потом, напредовао у систему запосленика у истим тим школама, касније и у просветном систему Кнежевине Црне Горе и Краљевине Србије. Данас звучи невероватно да је Чутурило са само 15 година постављен за помоћног учитеља у родном Дабру и тек након тога завршио Реалку, Учитељску школу и положио испите за Грађанске школе, а да је са 32 године постављен на високу функцију Главног школског надзорника у Црној Гори. Од постављања система основних школа, преко власторучног наручивања књига и наставних средстава за све школе, до бриге о учитељима и школском инвентару; од израде наставног плана и програма за прву реалну гимназију на Цетињу, преко борбе за једнако право уписа за све ученике, без обзира на порекло, до школовања девојчица; од педагошког рада са престолонаследником – кнежевићем Данилом Петровићем, преко сарадње са издавачима, браћом Јовановић из Панчева, до пријатељевања са Симом Матавуљем, једва шест година дуг боравак у Црној Гори испуњен је систематичним, неуморним и визионарским радом на подизању просветног и културног нивоа средине у којој је радио. Прелазак у Србију представљао је нови почетак, обележен разочарењем због задршке с којом је примљен у новој средини и потребе за сталним доказивањем. У наредних десет година непрестано се селио: као учитељслужбовао је у Великом Градишту, Крагујевцу, Лесковцу, Параћину, Алексинцу, Београду, Бањи, Свилајнцу, Трстенику, Ћуприји, а због надзорничког посла који је упоредо обављао у два наврата, овај период испуњен је и непрестаним путовањима. Додатно, због политичких превирања, нестабилних прилика у земљи и Првог светског рата, којима је био савременик, овај период Чутуриловог живота може се оценити као изратито турбулентан.

Поглавље *Дело Стеве Чутурила* отпочиње анализом његових уџбеника за основне школе: буквава, читанки, граматика и писанки. Први *Буквар* Стеве Чутурила објављен је 1879, а последњи 1925. што значи да је корићен 46 година у континуитету, претпостављамо и дуже, док је издање дистрибуирано и трајало (*Буквар за црногорске школе и уједно „букварска читанка“*, Панчево, 1879. и 1883; *Буквар за српске основне школе*, Панчево, 1879, 1886, 1890, 1905 и 1908; *Буквар за црногорске школе*, Панчево, 1886 и 1894; *Буквар за основне школе у Краљевини Србији*, Београд, 1892, 1895, 1896, 1905. и 1910; *Буквар за основне школе у Краљевини Србији*, Крф, 1916; *Буквар за основне школе у Србији*, Београд, 1920; *Буквар за основне школе у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца*, Београд, 1921, 1922, 1923. и 1925). Користио се у Црној Гори, Херцеговини, Краљевини Србији, на Крфу, у српским школама и избегличким центрима у Грчкој и Француској, те у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Објављиван је на екавском и ијекавском изговору. Описменио је многе генерације ученика, али и одраслих, претежно војника, јер је једно издање доживео и на Крфу 1916. године, у тешким ратним и избегличким условима. Сто хиљада примерака, колико је, захваљујући Министарству просвете одштампано, бесплатно су дељени ученицима и неписменим војницима на фронту, а одређени број примерака стигао је у Париз, Солун и на Корзику, у просветна одељења и у школе. За скоро пола века Чутурилов *Буквар* квалитетом, бројем издања и тиражима нико није премашио, што је посебна и изузетна ситуација у уџбеничкој литератури.

Читанке Стеве Чутурила нису доживеле толику славу као буквава, али су објављиване неколико деценија, од 1880. до 1923. (*Букварска читанка* објављена као саставни део црногорског издања *Буквара* из 1879; *Прва букварска читанка: мјешовита грађа за вјежбање у очигледној настави, у говорењу, читању и писању: за друго полугодиште I. Разреда*, 1980; *Друга читанка за II. разред основнијех школа*, 1880; *Друга*

читанка: за II разред основнијех школа, 1881. и 1887; Трећа читанка за III. разред основнијех школа, 1885; Прва букварска читанка: мјешовита грађа за вјежбање у очигледној настави, у говорењу, читању и писању: за друго полугодиште I. разреда, 1887; Прва читанка за основне школе у Краљевини Србији, 1904, 1908. и 1909; Читанка за I разред српских основних школа у турској царевини, 1910; Прва читанка за основне школе у Краљевни Срба, Хрвата и Словенаца, 1921, и 1923). Наведене три читанке одражавају време настанка, манир и начин писања читанки енциклопедијског карактера. Усмерене су на остваривање образовних и васпитних вредности и циљева чиме им се улога умножавала и остваривала шире од обима наставног предмета за који су првенствено писане. Осликавале су тадашњи манир састављача читанки будући да су се често користиле као једина лектира и остваривале ширу друштвену улогу. Према оцени докторандкиње, Чутурилов допринос очитује се у великом броју ауторских текстова, првенствено поетских достигнућа, у остваривању високих васпитних и образовних вредности и у задржавању читанке као саставног и важног дела уџбеника за основну школу. Текстови и концепција читанки допринос су историји, приказу обичаја, културе и духовности времена.

Да би се учитељима ближе објаснио методски поступак коришћен у буквару Чутурило је написао *Елементарну писменост, са Упутством за наставни поступак са букваром* (1888), *Упутство за наставни поступак са букваром* (1906), а потом *Историју методике почетничког писања и читања* (1922). Чутурилова интересовања из области српског језика и наставног процеса у школама спојила су се и у остварењу *Српског правописа за школску употребу* (1884). Настао петнаестак година после званичног прихватања Вукове правописне реформе, у периоду када на српском језичком простору не постоји уједначена правописна норма, Чутурилов *Српски правопис* је изузетно значајан подухват на њеном усаглашавању.

Стево Чутурило превео је и српком читаоцу прилагодио низ тада недостајућих наслова: *Граматику њемачког језика* (1884), *Основи етике или науке о доброј нарави као увод у науку о васпитању* (1892), *Основи психологије: неколико предавања о познавању душе као увод у науку о васпитању* (1892) и *Негу мутаве деце* (1897). Изузетан значај последњем од набројаних дела даје чињеница да, иако превод са немачког, обилује специфичностима карактеристичним за наше поднебље и представља прву књигу из области логопедије објављену у Србији. Појавила се само годину дана након оригинала (M. Fack, *Die Behandlung Stotternder Schüler*), а само шест година пошто се у Краљевини Србији појавио први чланак из области логопедије. Чутурилово интересовање за васпитање и поучавање и трагање за најподеснијим наставним, васпитним и образовним методама и начелима испољено је и у делу *Моралне и грађанске поуке за школу и породицу* (1899).

У дисертацији се приказују, анализирају и вреднују Чутурилови ауторски радови: песме, текстови на различите теме, беседе, преписка (најзначајнија са издавачима браћом Јовановић, песником Јованом Јовановићем – Змајем), публицистика, као и преводи (међу којима су најпознатији преводи песме кнеза Николе *Онамо, 'намо* и спева Ивана Мажуранића *Смрт Смаил-аге Ченгићана* немачки). Такође, целовито се приказује Чутурилово ангажовање на уређивању листова *Гласа Црногорца* и *Весник крагујевачке општине*.

Стево Чутурило је у рукопису оставио пет свезака различите тематике под заједничким називом *Паметари*. Оне се међусобно разликују по времену и месту настанка, жанровском одређењу и намени, а одликују се мемоарским особинама. Износећи своја сећања на значајне догађаје којима је био актер или сведок са временске удаљености која омогућава да се уоче последице наведених догађаја, дајући своја објашњења и доживљај стварности, Чутурило ипак не доводи у питање документарни значај текстова који су истоветни са званичним историјским чињеницама. Докторандкиња закључује да *Паметаре* од мемоара разликује нехронолошки след приказа догађаја и садржај прве свеске. У четири последње свеске, аутор није сложио грађу по хронолошком реду, али је она ипак уверљиво сведочанство о Чутуриловом времену, изузетним догађајима и историјским личностима.

Чутурило је био ангажовани интелектуалац на свим просторима на којима је живео и радио.

Учествовао је у јавном животу, ангажујући се било политички, професионално или као добровољац. Био је заступник на Народно-црквеним саборима у Сремским Карловцима 1874. и 1875, ратни дописник са црногорског ратишта, члан Народне скупштине у Београду, преводилац у Првом светском рату. Међу покретачима је Народне читаонице у Оточцу (1873), активно учествовао у раду Цетињске читаонице (и био њен секретар од 1881 до одласка из Црне Горе), био члан управе и секретар Крагујевачког читалишта (1884-1886). Сам је с поносом истицао да се идеја о оснивању Друштва Светог Саве прво родила у Крагујевцу, те да је он био иницијатор оснивања, први секретар Друштва, аутор чланака у локалним новинама и беседа на скуповима.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Постављени циљ да се истраживањем, систематизовањем и критичком анализом прикаже целовито и многострано радна личност Стеве Чутурила, да му се одреди одговарајуће и заслужено место и иззвуку одговарајући закључци и оцене о његовом раду, да се осветле континуитети српске књиге и писмености, преломљене кроз његову личност, као и континуитет развоја уџбеника на српском културном простору остварен је: анализом Чутуриловог стручног учитељског и надзорничког рада, прегледом и анализом буквара, букварских упутстава и читанки који су се користили у српском културном простору од осме деценије 19. века до треће деценије 20. века, одређивањем улоге, вредности и значаја уџбеника „васпитне књижевности“, осветљавањем његовог доприноса уџбеничкој литератури, стављањем Чутуриловог рада у контекст развоја српских уџбеника, прегледом и анализом дела из области педагогије, филозофије, етике, психологије и методике, прегледом превода и прерада, анализом публицистичког рада, учешћа у друштвеним дешавањима свога доба икомпаративним сагледавањем Чутуриловог дела у односу на владајуће научне ставове тога времена.

Начињена је периодизација према подручју Чутуриловог деловања, али је у дисертацији примењиван и проблемски приступ. Истраживање је базирано на коришћењу историјског, компаративног и аналитичко-синтетичког метода, а по потреби су активирани и социолошки и метод филолошке анализе. У историјској равни разматрана је архивска, рукописна и штампана грађа. Компаративним методом сагледано је место и значај Стеве Чутурила у односу на друге прегаоце тога времена и културни простор у матици Србији и ван ње. Општи аналитичко-синтетички метод користио се за прикупљање грађе, њено систематизовање и презентовање стручној и научној јавности. Социолошки метод је активиран за потребе уочавања појава и процеса у друштву који су утицали на Чутурилово ангажовање и деловање у одређеним сегментима. Филолошка анализа је примењивана на Чутуриловим текстовима.

Истраживање живота и дела Стеве Чутурила је утемељеније у односу на претходне радове о њему зато што је комплетно и потпуно; засновано на оригиналним архивским документима, изворима и рукописној заоставштини; проверених навода; потврђених полазних претпоставки; превреднованих ставова; са датом целовитом сликом о делатности једног, до сада, неправедно запостављеног интелектуалца. Сагледавање Чутуриловог доприноса дато је у контексту развоја науке о књизи и историје српске књиге, историје српског новинарства, преводилаштва, школства и просвете, педагогије, методике језика и књижевности.

Једна од могућих тешкоћа за изучаваоце била је расутост грађе по српском културном простору. Услед Чутуриловог кретања трагови су остављени у неколико држава и у десетинама градова. Архивска грађа се налази у три државе, у архивима, библиотекама и музејима, рукописи су предати трима институцијама у две државе, многа дела су дезидерати или музејски примерци. Документа и књиге из његове рукописне заоставштине похрањени су у Националној библиотеци на Цетињу, у Педагошком музеју и Војном архиву у Београду. У Националној библиотеци на Цетињу преузета су писма и документа тематски везана са Чутурилов рад и боравак у Црној Гори. Најобимнији део Чутурилове рукописне

заоставштине и библиотека предати су Педагошком музеју. Било је потребно уложити велики напор и прикупити све на једном месту. Када су постојећа грађа и доступни извори обједињени, наметну се проблем њиховог уклапања у јединствену монографију о Стеви Чутурилу, управо због ширине географског простора, широких и различитих Чутурилових активности и многобројних области у којима је деловао и стварао. Стога је овај рад монографски заснован као преглед и приказ свих аспеката његовог деловања.

VI Списак научних и стручних радова који су објављени или прихваћени за објављивање на основу резултата истраживања у оквиру рада на докторској дисертацији

1. „Бачка дружина Слога“, *Књижевна историја*, XLIII, бр. 143/144 (2011): стр. 397–411.
2. „Шаљиве народне приче о Ери – тумачење у настави анализом литерарних мотива“, *Школски час српског језика и књижевности*, број 3–4 (2011): стр. 108-121.
3. „Почетак буне против дахија са становишта поетике Филипа Вишњића“, *Школски час српског језика и књижевности*, број 5 (2011): стр.71–83.
4. „Наставно изучавање гласовних промена у вишим разредима основне школе“, *Норма*, бр. 2 (2011): стр.195–215.
5. „Жанровски оквири старих српских посланица“, *Школски час српског језика и књижевности* бр. 2 (2012): 88–97;
6. „Библиотеке у Византији“, *Читалиште* бр. 20 (2012): 49–56
7. „Историјска и материјална подлога Савином *Житију* и *Служби Светом Симеону*“, *Зборник ВШССОВ*, број 1 (2012): 129–135.
8. „Разумевање прочитаног текста у настави српског језика“, *Узданица*, бр. 1 (2012): 241–250.
9. „Читанке Стојана Новаковића“, *Зборника ВШССОВ*, број 1 (2013): 109-117.
10. „Књижевни огласи у Гласу Црногорца у време уредника Стеве Чутурила“, *Читалиште* бр. 24 (2014):72-77.
11. „Бачка књижевна дружина Доситеј“, *Књижевна историја* бр. 153 (2014): 659-677

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Докторски рад „Личност и дело Стеве Чутурила: културно-историјски и библиолошки аспекти” по први пут на једном месту приказује личност и дело Стеве Чутурила са културноисторијског и библиолошког аспекта претендујући на свеобухватност и исцрпност.

Прецизирана су кретања Стеве Чутурила, утврђене су побуде које су га водиле и разлози премештања; неосетно прилагођавање различитим срединама, приликама и обичајима; различита

намештења и напредовања у струци.

Кроз Чутурилово школовање, а потом учитељевање и обављање надзора у основним школама и три средине српског говорног подручја дата је јасна слика сложених и тешких образовних и просветних прилика код Срба у 19. веку.

Показан је дуг пут настанка уџбеника од ручног писања и преписивања, предаје рукописа, прегледа и оцена до штампања, објављивања и дистрибуције у школе, уз стрпљиво дописивање са министрима и референтима, штампарима и издавачима.

На основу значаја Чутурилових *Буквара* и примењених методских достигнућа, постигнутих тиража, распона времена и ширине географског простора на ком су кориштени закључено је да су јединствена културно-историјска појава у историји српске букварске наставе, према томе и историји српске књиге из области образовања. Из методских новина унетих у уџбенике произилази и значај методских упутстава, неопходних пратилаца у настави, посебно при појави уџбеника са новим наставним методама. Утврђен је и развој *Читанки*, особености културноисторијских прилика средина за који су писане и, услед тога, неопходних адаптација. Валоризована је вредност свих Чутурилових објављених радова а посебна пажња посвећена је његовој рукописној заоставштини.

Истражена је Чутурилова улога и удео у оснивању и функционисању грађанских приватних удружења у неколико градова и показано да је био истакнути представник грађанске класе која је стасавала у то време у Србији и Црној Гори; представник интелектуалне елите друштва које је управо у том времену тешком муком покушавало да се издигне и изађе из времена наследног права, неписмености и аутократије. Тако образованих, мислећих и самосвојних интелектуалаца није било много, а кроз њихово ангажовање јасно се може пратити развој цивилног друштва у Србији.

После Другог светског рата Чутурило је сматран назадним и конзервативним ствараоцем који се није уклапао у тадашња схватања просветне, педагошке и културне мисли. Ово стога што је његово дело дубоко прожето религиозним ставовима, светосавским опредељењем, националном оријентацијом и оданошћу монархији. Те чињенице су скрајнуле Чутурила са видика могућих изучавалаца све до последње деценије 20. века.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА НАПОМЕНА:

Докторска дисертација Наташе Иветић написана је у складу са одобреном пријавом теме и представља самостално и оригинално остварење, које својим научним резултатима несумњиво доприноси историји српске културе и успоставља континуитет са традицијом. Прва се бавећи у докторској дисертацији личношћу и делом Стеве Чутурила, ауторка је показала систематичност у трагању и проналажењу грађе, студиозност и посвећеност у њеном проучавању, изузетну сколност ка историјским и архивским истраживањима, те изванредну минуциозност и поузданост у тумачењу рукописне и архивске грађе. Дисертација је написана више него узорним научним стилем, методолошки је добро заснована и конзистентна, а добро избалансиран, јасан и прегледан текст са 868 фуснота, читаоца упућују на изворе или нуди додатна објашњења. У контексту развоја науке о књизи и историје српске књиге (развоја уџбеничке литературе, писања и публикувања, преводилаштва), историје српског школства и просвете, педагогије, методике језика и књижевности, новинарства, те развоја грађанских институција културе, добијени су нови увиди и значајно проширена наша досадашња сазнања.

X ПРЕДЛОГ:

По своме обухвату и обради теме која на српском простору до сада није обрађивана, докторска дисертација ЛИЧНОСТ И ДЕЛО СТЕВЕ ЧУТУРИЛА: КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИ И БИБЛИОЛОШКИ АСПЕКТИ представља несумњив допринос домаћој културној историји и библиологији, те Комисија предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета да дисертацију прихвати, а мстр Наташу Иветићпозове на усмену одбрану.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.